

Savaş-Doğa ve Halk Sağlığı

Dr. ığdem ağlayan

ATA SOYER SAğLIK VE POLİTİKA
SEMPOZYUMLARI-2

14 Aralık 2014

GİRİŞ

Geçtiğimiz yüzyılda tüm dünyada

- Savaş ve insan hakları ihlalleri epidemisi
- Son yüzyılda 100 milyondan fazla, son elli yılda ise 40 milyondan fazla insan savaş nedeniyle ölmüştür.
- Savaş nedenli ölümlerin % 90' sivillerde oluşmuştur.
- Her 200 kişiden biri savaş sonucu yer değiştirmektedir.
- Savaşta ölen her bir askere karşılık, bir sivil doğrudan nedenlerle ölürken, 14-15 sivil de yaşamsal gereksinimlerini karşılayamadığı için ölmektedir.

Tarihsel süreç

- Savaşların, tarihsel süreç içinde bazı biçimsel farklılıkların olduğu geçiş dönemleri vardır.
- Savaşların biçimsel değişimi oluşturduğu yıkımın boyutlarını da belirlemiştir.

Savaşların tarihsel gelişimi

- İlk savaşlar küçük hanedanlıklar arasında güç ve toprak için yerel düzeyde ----- SPORADİK ŞİDDET
- Sanayi devriminden sonra teknolojik gelişmeyle birlikte ve özellikle Fransız devriminin etkisi altında ulusal ordularla ve toplu savaşlar biçiminde (I. ve II dünya savaşları)-----
TOPLU YIKIMLAR- II. DÜNYA SAVAŞINDA NÜKLEER SİLAHLARIN
KULLANILMASI BU YIKIMLARIN BOYUTUNU ARTIRMIŞTIR.
- Soğuk savaş dönemi, toplu savaşlar yerine büyük güçlerin bir çok müdahalesinin olduğu küçük savaşlar-----MÜDAHALE
OLAN ÜLKEDE YIKIM, VIETNAM SENDROMU
- Soğuk savaşın sona ermesiyle silahlı çatışmaların doğası tekrar kökten değişmiş doğu ve batı arasındaki mücadeleye hattının kaybolması sonucu ülkeler arasındaki çatışmaların sayısı azalırken ülke içi savaşlar artmıştır.----- SOYKIRIM,
TECAVÜZ, İŞKENCE

Günümüzde savaşlar;

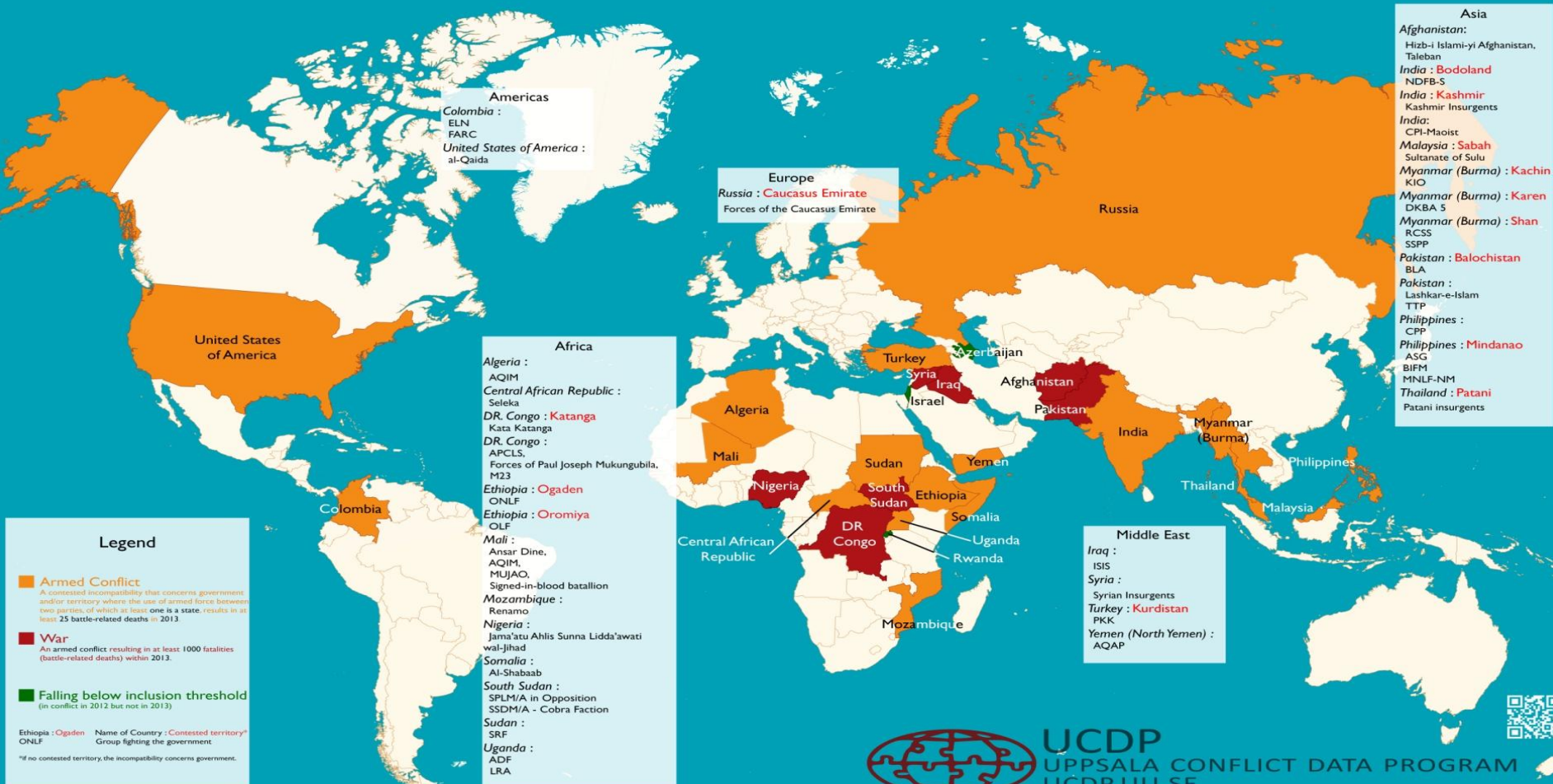
- Sivil ile asker, savaş ve organize suç, sınır ötesi ve sınır içi, devlet ve toplum arasındaki ince çizgiyi tam belirleyememesinden dolayı, ortaçağ savaşlarını anımsatmaktadır.
- Genellikle ülke içinde, ekonomik çıkarlar ve etnik nedenlerin körüklediği bu tür savaşlar, uzun süreli olması ve düzensiz silahlı gruplar tarafından gerçekleştirilmesi, sağlık sorunlarını daha karmaşık hale getirmektedir.
- Sivillere yönelik saldırılar özellikle tecavüzler yaygınlaşmaktadır.
- Geçtiğimiz on yılda, internal olarak yer değiştiren gruplar artarken, mülteci sayıları azalmakta, bu da düzenli mülteci kampları yerine uygun olmayan, sağlıksız koşullarda yaşamalarına neden olmaktadır.

Savaşların tarihsel gelişimi -nedensel olarak-

- Savaşlar, doğal ya da üretilmiş zenginliklerin ‘paylaşılması’ konusunda ‘ihtilaf’ yaşayan, kabileler, uluslar, devletler, dinler arasında; çeşitli gerekçeler ve görünümler altında var olmuştur.
- Gelişen kapitalizmin 20. yüzyılın başlarında ulaştığı en yüksek aşama emperyalizmdir.
- Feodal savaşların yerini emperyalist savaşlar almıştır.
- Tüm tarihin en kanlı, en acımasız ve en büyük savaşları, kapitalizmin emperyalist aşamasında gerçekleşmiştir.
- “Savaş politikaların başka araçlarla (yani şiddet araçlarıyla) devamıdır.”

Yıllık ölüm sayısı 1000 ve üzerinde olan halen savaşın devam ettiği ülke sayısı 13'tür.

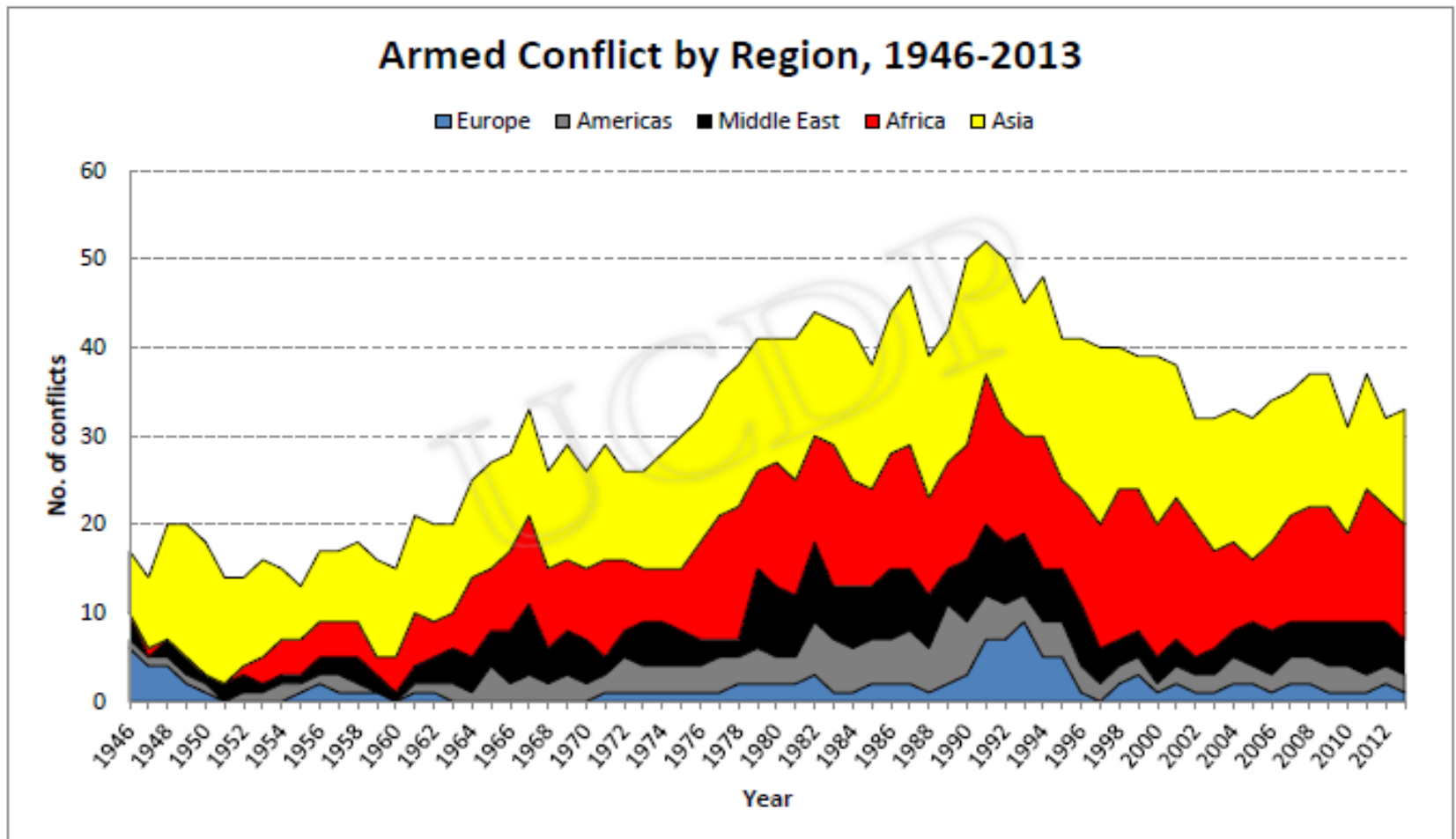
Armed Conflicts in 2013

Savaş verileri

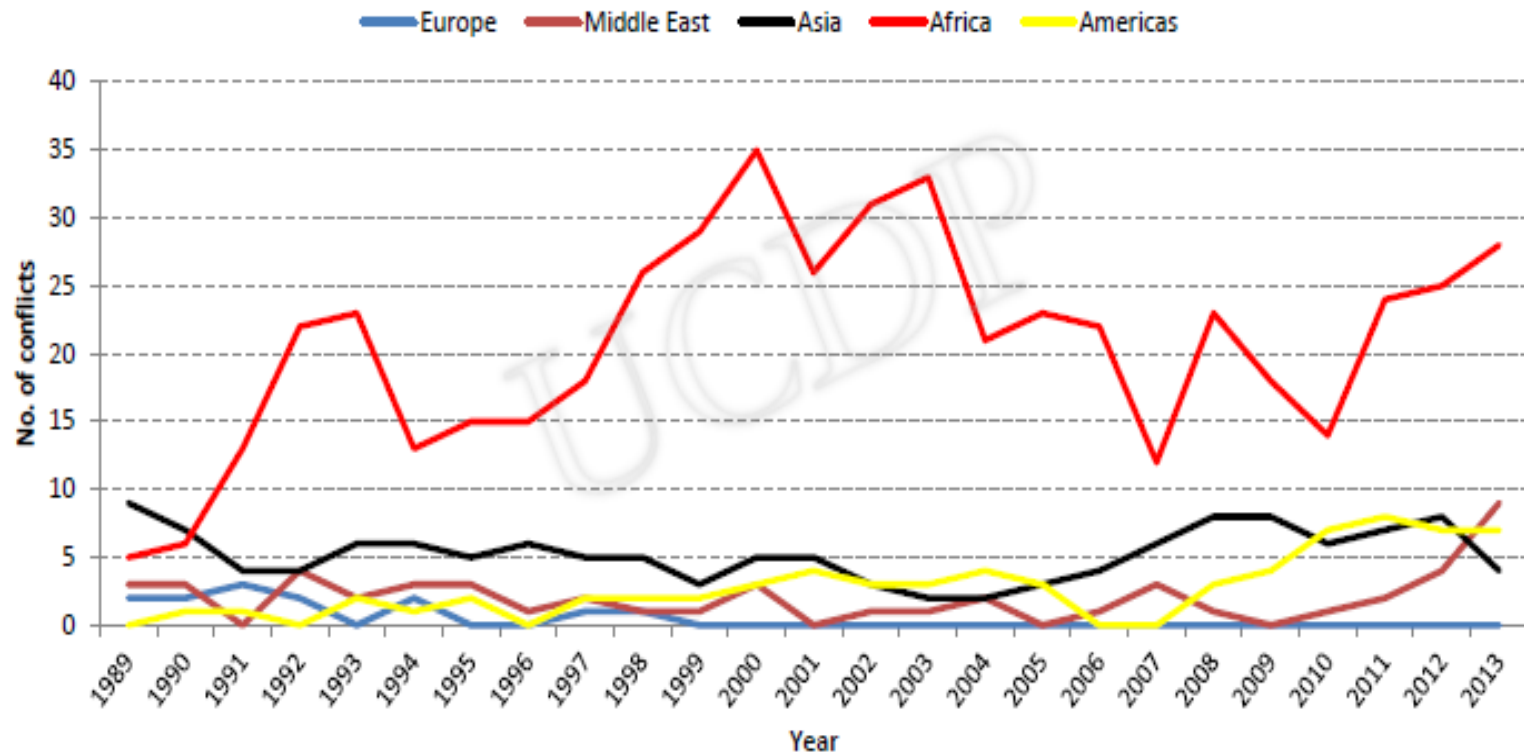
- SIPRI, Stockholm International Peace Research Institute
- UCDP ,The Uppsala Conflict Data Program
  - State-based conflict/armed conflict: Devlet temelli
  - Non-state conflict: Organize silahlı gruplar arasında
  - One-sided violence: Devlet ve ya organize grupların sivillere yönelik silahlı güç kullanmaları

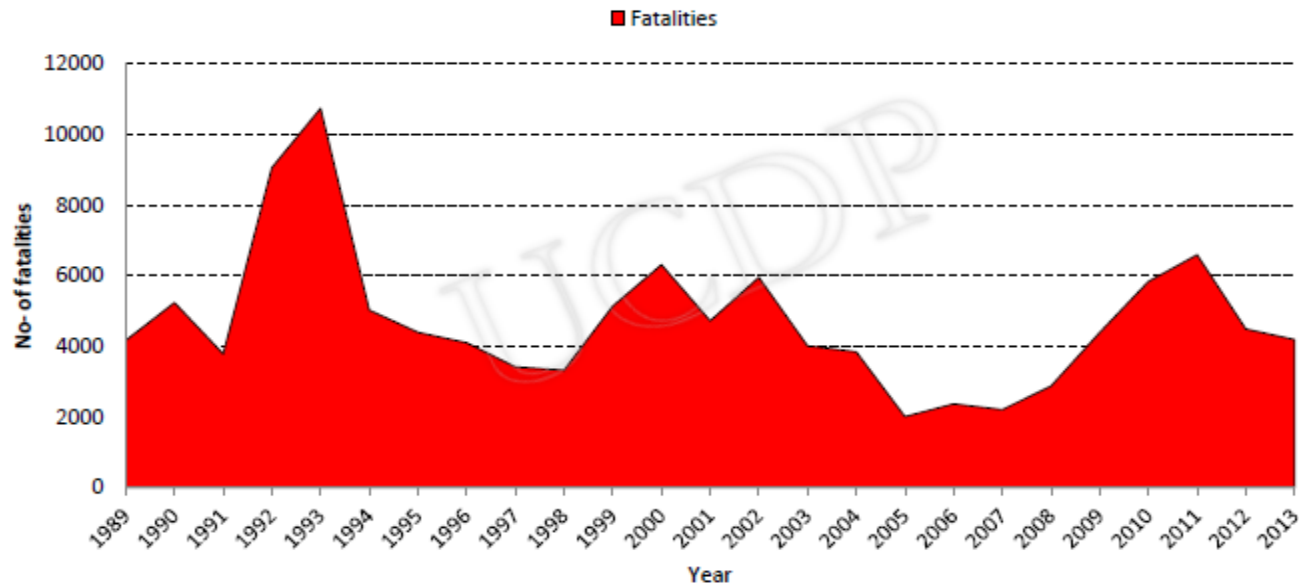
Themnér, Lotta & Peter Wallensteen, 2014 "Armed Conflict, 1946-2013." Journal of Peace Research 51(4).

Non-state Conflicts by Region, 1989-2013

UCDP Non-state Conflict Dataset v. 2.5-2014 1989-2013" and Sundberg, Ralph, Kristine Eck and Joakim Kreutz, 2012, "Introducing the UCDP Non-State Conflict Dataset", Journal of Peace Research, March 2012, 49:351-362

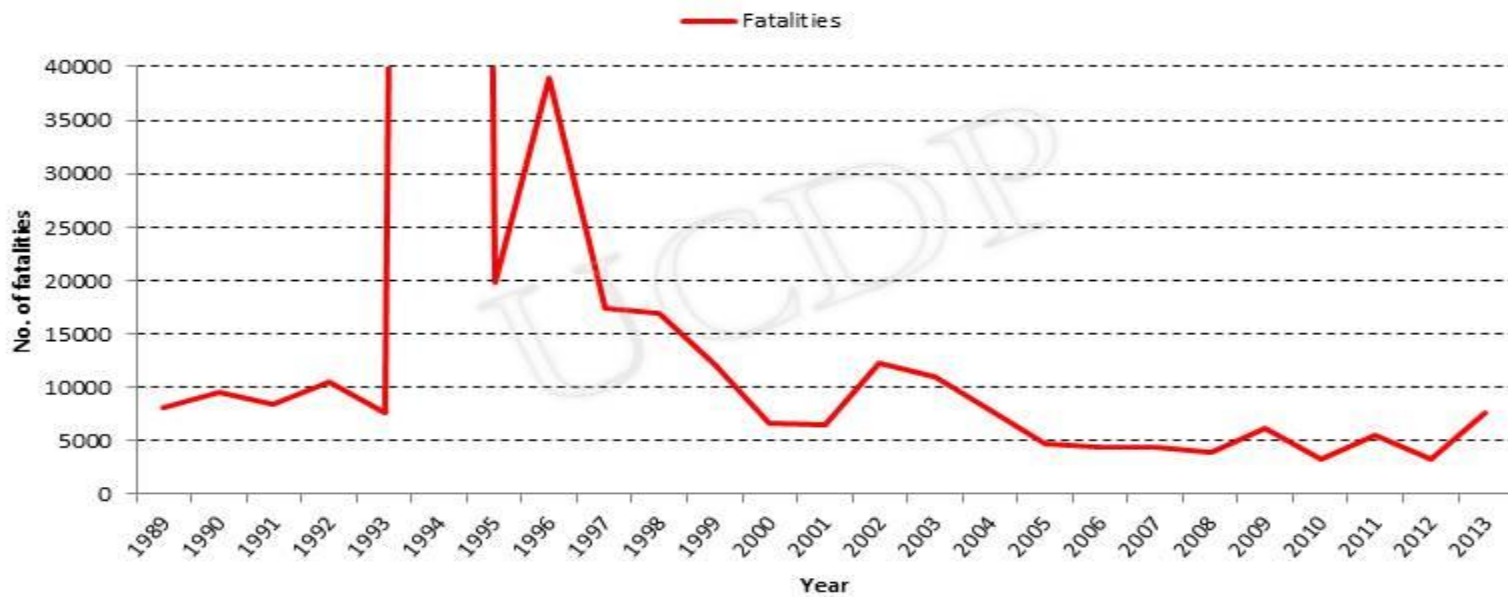
Non-state fatalities by Year, 1989-2013

© UCDP 2014

"UCDP Non-state Conflict Dataset v. 2.5-2014 1989-2013" and Sundberg, Ralph, Kristine Eck and Joakim Kreutz, 2012, "Introducing the UCDP Non-State Conflict Dataset", Journal of Peace Research, March 2012, 49:351-362

Fatalities in One-sided Violence 1989-2013

© UCDP 2014

UCDP One-sided Violence Dataset v 1.4-2014, 1989-2013” and Eck, Kristine and Lisa Hultman. 2007. “Violence Against Civilians in War.” Journal of Peace Research 44(2).

SAVAŞIN SAĞLIK ETKİLERİ

MORTALİTEDE ARTMA

- DOĞRUDAN NEDENLER
- DOLAYLI NEDENLER

MORBİDİTEDE ARTMA

- Yaralanmalar, enfeksiyon hastalıkları,
- Üreme sağlığı, beslenme bozuklukları, mental hastalıklar,

ENGELLİLİKTE ARTMA

- FİZİKSEL
- PSİKOLOJİK
- SOSYAL

DEMOGRAFİK ETKİLER

- İNTERNAL YER DEĞİŞTİRME
- MÜLTECİ

MORTALİTE

- Doğrudan nedenlere; silahlara bağılı ölümler
- Enfeksiyonlara bağılı ölümler özellikle, kızamık, polio, tetanoz ve sıtma
- Kronik hastalıklara bağılı ölümler özellikle sağık hizmetlerine ulaşamama nedeniyle ortaya çıkan önlenabilir hastalıklar
- Yaşamsal gereksinimlere ulaşamama ile ilişkili ölümler; açlık, beslenme, barınma, hijyen vs.

Morbidite

- Ateşli silah yaralanmaları, antipersonel mayınlar, yanık ve zehirlenmeler, mutilasyon
- Cinsel şiddet
- Enfeksiyon hastalıkları:
  - Suyla bulaşan(kolera, dizanteri tifo)
  - Vektörle bulaşan(sıtma, onkosersiyazis)
  - Cinsel yolla bulaşan hastalıklar
  - Tüberküloz
- Üreme sağlığı
  - Düşük, ölüdoğum, düşük doğum ağırlığı
  - Kimyasallara ve radyasyona maruziyetle ilişkili genetik etkiler
- Beslenme
  - Akut ve kronik malnutrisyon
  - Mineral yetersizlikleri
- Mental sağlık
  - Anksiyete
  - Depresyon
  - Post travmatik stres bozukluğu

Sağlık hizmetleri üzerine etkiler

Sağlık hizmetlerine erişimin azalması	Güvenli alanların azalması (mayınlı alanlar gibi) Coğrafik ulaşımın azalması (ulaşım sistemlerinin etkilenmesi) Ekonomik ulaşımın azalması (kamusal sağlık hizmetlerinin çökmesi) Sosyal ulaşımın azalması
Hizmet altyapısının bozulması	Sağlık kurumlarının yıkılması Sevk sistemlerinin bozulması Ekipmanların hasarı Lojistik desteğin ve iletişimin azalması
İnsan kaynakları	Sağlık çalışanlarının ölmesi, yaralanması Yerdeğiştirme --Düşük moral Güvenli olmayan bölgelerde sağlık çalışanlarını tutma güçlüğü
Destek sistemlerindeki yetersizlikler	İlaç yetersizliği Soğuk zincirin bozulması Donanım eksiklikleri
Sağlık hizmetlerindeki yetersizlikler	Temel sağlık hizmetlerinden acil sağlık hizmetlerine kayma Sağlık hizmetlerinin kırsalda verilememesi Koruyucu sağlık hizmetlerinin azalması Sürveyans ve sağlık bilgi sistemlerinin çökmesi Halk sağlığı programlarının uygulanamaması
Sağlık politikalarının uygulanmasındaki yetersizlikler	Ulusal kapasitenin zayıflaması Hükümet dışı organizasyonları ve yardım kuruluşlarının koordinasyonundaki yetersizlikler Yetersiz toplum katılımı ve yapısı

THE GLOBAL PEACE INDEX 2013

The Global Peace Index (GPI), produced by the Institute for Economics and Peace, uses 22 indicators to rank 162 countries by their relative states of peace.

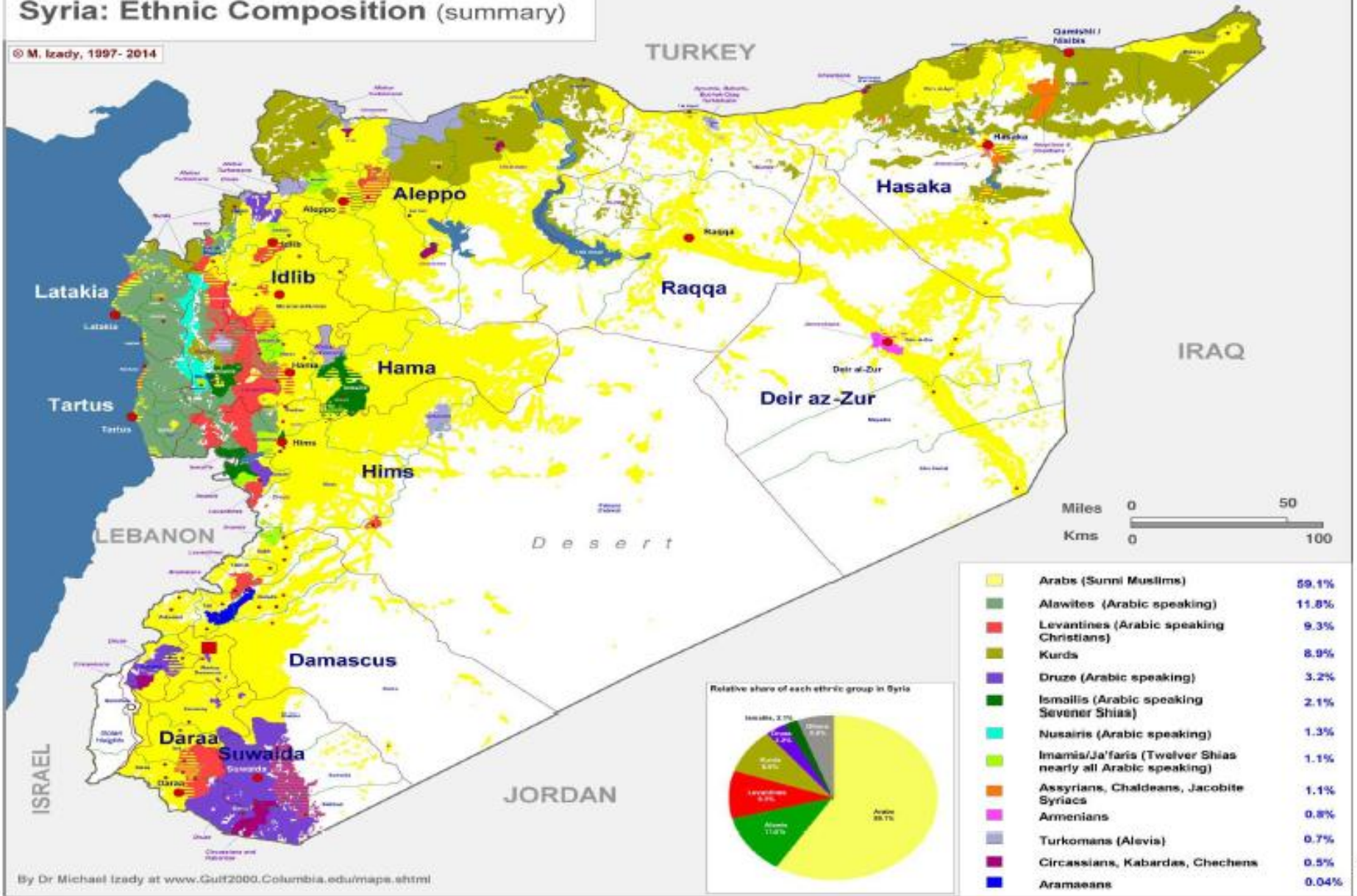
Western and Central Europe was by far the most peaceful region in the 2013 GPI. North America was the second-most peaceful region, followed by East and South East Asia and Oceania. South Asia was the region least at peace.

Rank	Country	Score	Change
1	Iceland	1.162	-0.003
2	Denmark	1.207	-
2	New Zealand	1.237	+0.003
4	Austria	1.250	-0.060
5	Switzerland	1.272	+0.013
158	Sudan	3.242	+0.156
159	Iraq	3.245	+0.019
160	Syria	3.393	+0.524
161	Somalia	3.394	-0.092
162	Afghanistan	3.440	+0.075

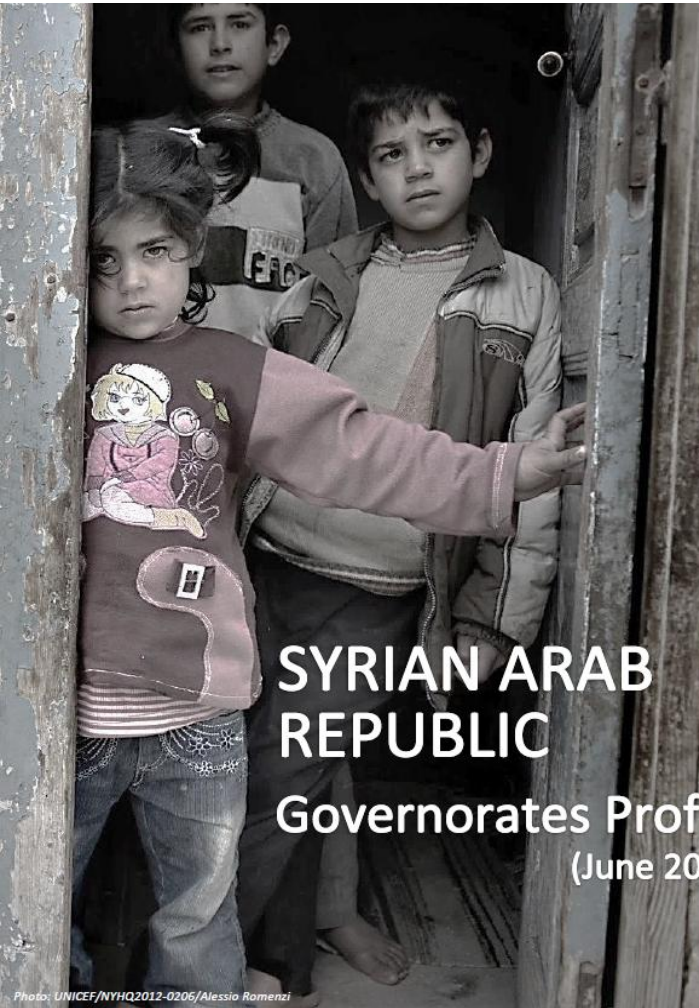
- SURİYE ve IRAK'TA SAĞLIK VE DOĞA

Syria: Ethnic Composition (summary)

© M. Izady, 1997-2014

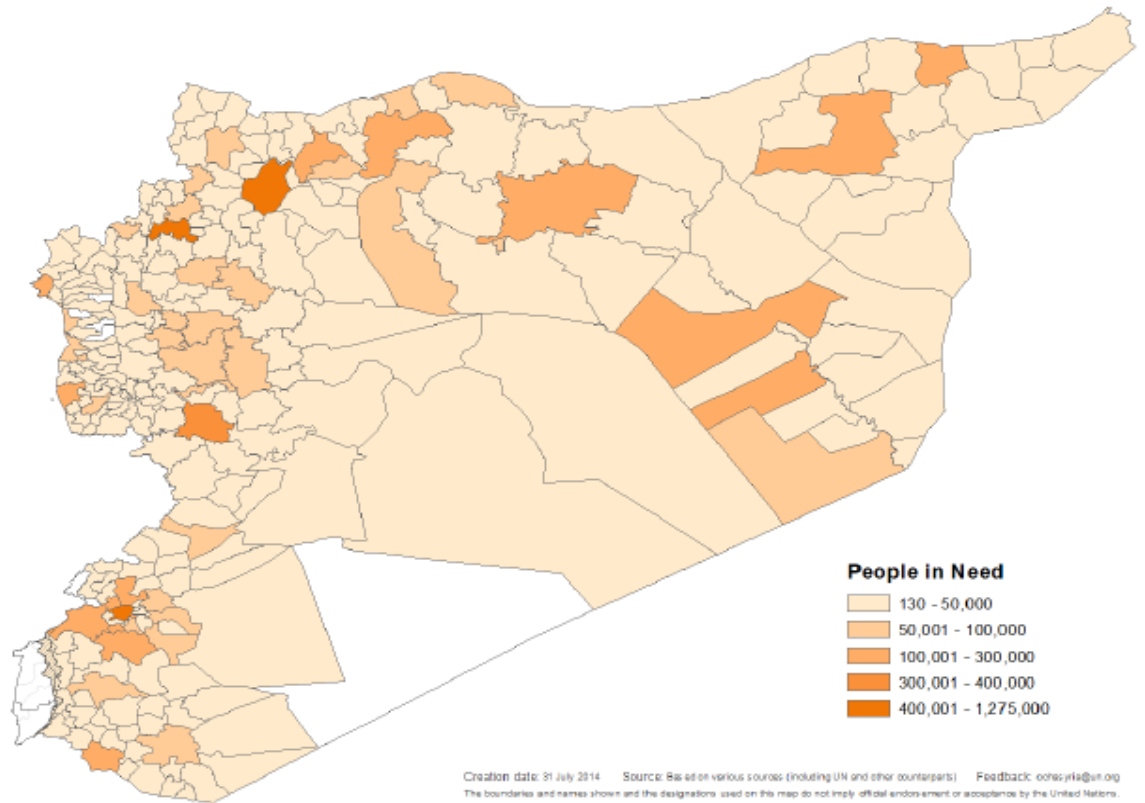

By Dr Michael Izady at www.Gulf2000.Columbia.edu/maps.shtml

10.8 Million Total People in Need

10,803,450

Creation date: 31 July 2014 Source: Based on various sources (including UN and other counterparts) Feedback: cohesyria@un.org
The boundaries and names shown and the designations used on this map do not imply official endorsement or acceptance by the United Nations.

Suriye

- Suriye'de savaşın başladığı 2011 Martından bu yana 10,8 milyon kişi etkilenmiş, 6,5 milyon kişi (%50'si çocuk) internal olarak yer değiştirmiştir.
- 4,5 milyon kişi zor ulaşılabilen bۆlgelerde 240 bin kişi ise kuşatılmış bۆlgelerde yaşamaya alışıyor.

Mortalite / Morbidite

- Çeşitli kaynaklara göre 160-300 binin üstünde ölüm meydana gelirken, 750 binden fazla kişi yaralanmıştır. (her ay ortalama 25 bin kişi yaralanmaktadır.)
- Kobane'de Kasım 2014'e kadar IŞİD saldırıları sonucunda 1500 kadar kişinin öldürüldüğü rapor edilmiştir.

Morbidite

- Bulaşıcı hastalıklar

- Savaşın başlangıcından bu yana ülkedeki aşılama oranlarında keskin düşüşler yaşanmış, 2011'de %90 olan aşılama kapsamı 2014 Martında %52'ye düşmüştür.
- Buna bağlı olarak aşıyla korunabilir hastalıklar nedeniyle morbidite ve mortalite risklerinde artışlar yaşanmaktadır.
- Haziran ayında 304 kızamık, 36 polyo vakası
- 8 akut flask paralizi ve 702 boğmaca vakası bildirilmiştir.

Morbidite

- Bulaşıcı hastalıklar
  - Altyapı sistemlerin tahribatı, kalabalık yaşam, kötü çevresel koşullar nedeniyle diğer bulaşıcı hastalıklarda özellikle su ve gıdayla bulaşan hastalıklarda artışlar görülmektedir.
  - Yine Haziran 2014 itibarıyla 22,169 akut diyare, 2,173 hepatit A, 876 tifo ve 533 kanlı diyare vakası bildirilmiştir.

Morbidite

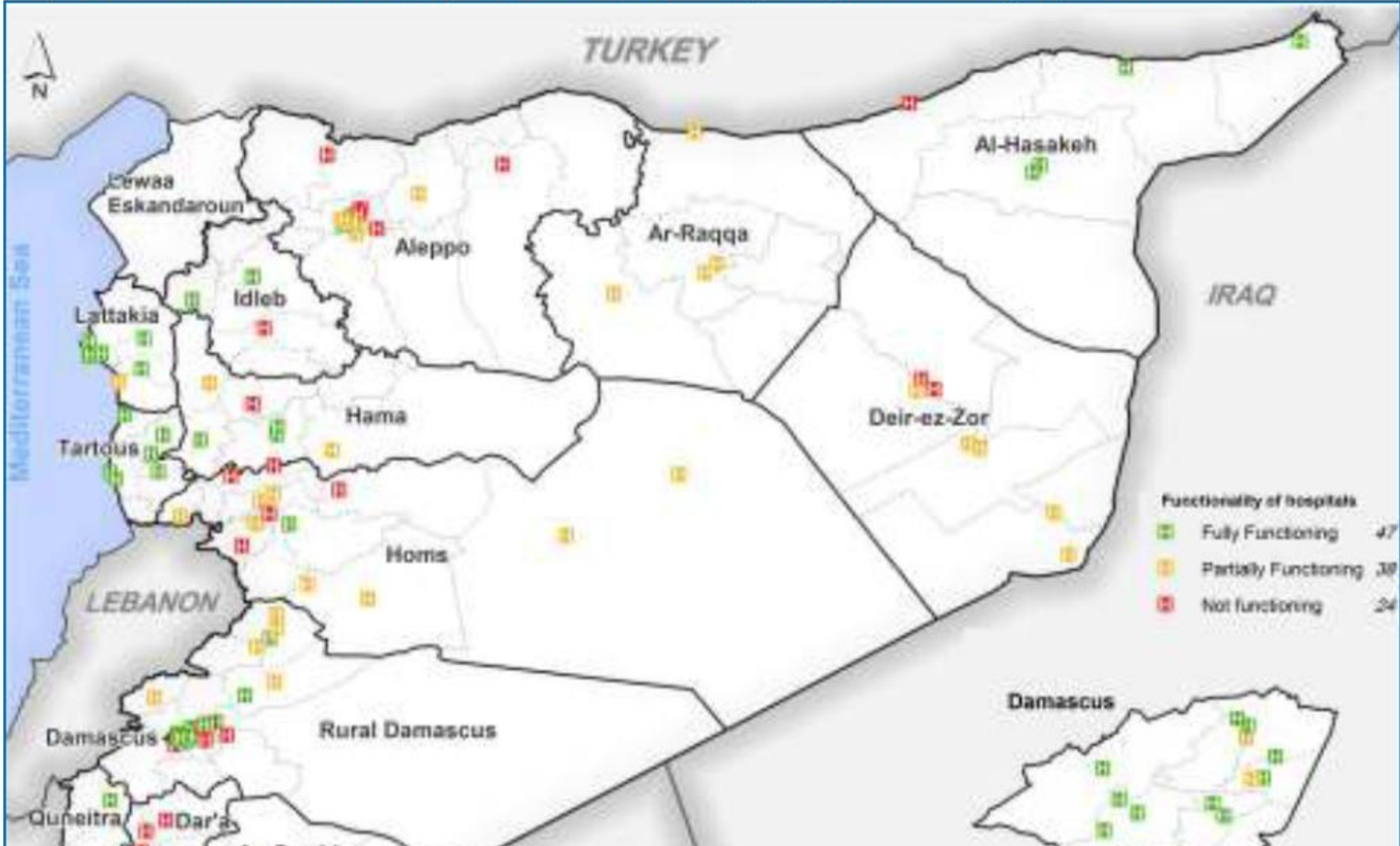
- Yaralanmaların büyük bir kısmında cerrahi hizmetlere ulaşamama ve yeterli tıbbi bakım alamama sonucu artan sayıda septisemi, gangren organ yetmezlikleri ve ölümler bildirilmektedir.
- Kronik hastalıklar nedeniyle 200bin ölüm
- Mental hastalıklar, 350 bin ciddi düzeyde, 2 milyon kişi orta ve hafif düzeyde

Sağlık altyapısı

- Suriye'nin 14 vilayetinin 12'sinde hastaneler ve diğer sağlık kurumları hasar görmüştür.
- HeRAMS olarak adlandırılan sağlık kaynaklarını gösteren sistem verilerine göre 97 kamu hastanesinin %41'i tam olarak işlev görürken, %35'i kısmen %24'ü ise tamamen hizmet dışıdır.
- Ayrıca halk sağlığı merkezlerinin %22'si kısmen %17'si ise tamamen hizmet dışı kalmıştır.

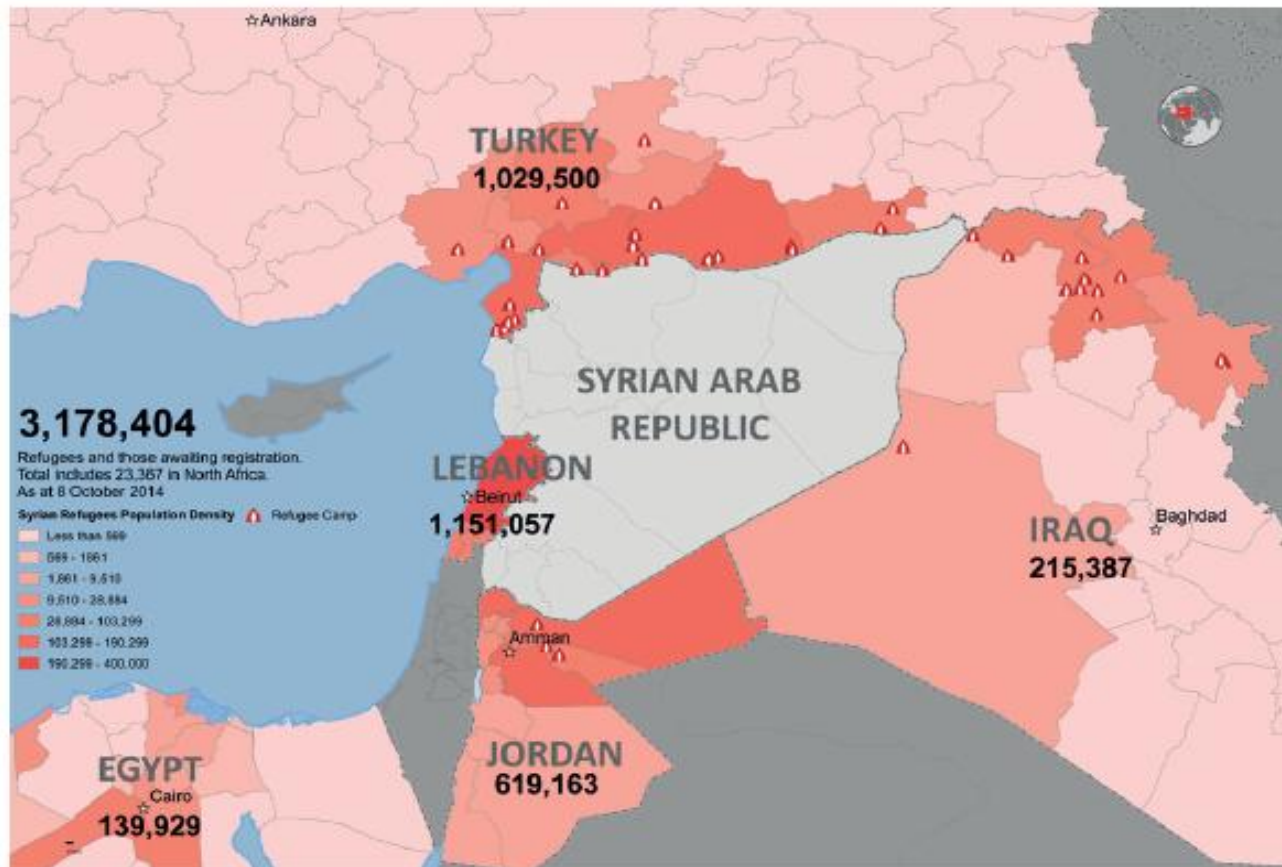
Map 1: Distribution and Functionality status of the public hospitals [MoH & MoHE], Sep 2014

Yer değiştirme

- İnternal ;
  - 6,5 milyon kişi (%50'si çocuk) internal olarak yer değiştirmiştir.
- Mülteci
  - 3,213,349 Suriyeli Mülteci bulunmaktadır. 2013 yılı boyunca ayda ortalama 150 bin kişi, 2014 yılının ilk 9 ayı boyunca 78 bin kişi komşu ũlkelere geçmiştir. *Tũrkiye'ye 1 065 902, Lũbnan'a 1 141 330, ũrdũn'e 618,508, Mısır'a 140bin , Irak 224bin*

Figure 1.4 Destination of Syrian refugees, as of 8 October 2014

Source: Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, 2014

Irak

Ülke bilgileri

Box 1.1 Demographic data: key demographic indicators

Total population (2011) 33 227 000

Population growth rate
% per year (2011)

Crude birth rate
per 1000 people (2011)

Crude death rate
per 1000 people (2011)

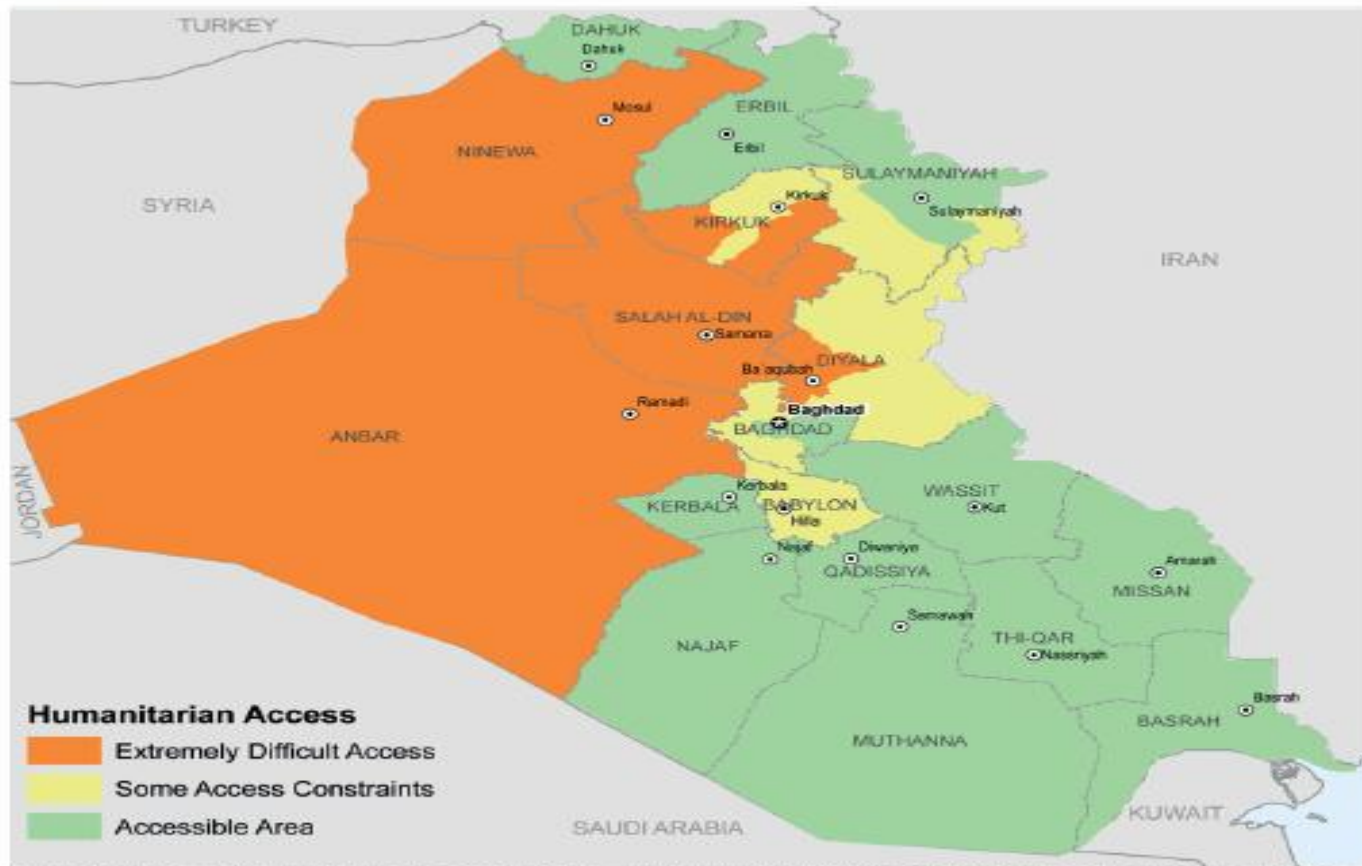
Life expectancy at birth
years (2010)

Fertility rate (total)
number of births per woman (2011)

Urban population
% of total (2010)

Source: Demographic Yearbook, Eastern Mediterranean Region, 2012

Figure 1.1 Humanitarian access as of 9 September 2014

The boundaries and names shown and the designations used on this map do not imply official endorsement or acceptance by the United Nations. The data for this map has a limited number of sources, including parties to the conflict. The data has not been independently verified and is subject to error or omission, deliberate or otherwise by the various sources. Due to the fluidity of the conflict, control status is likely to change.

Source: Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 2014

Sunni)
h,

untry data

Mortalite

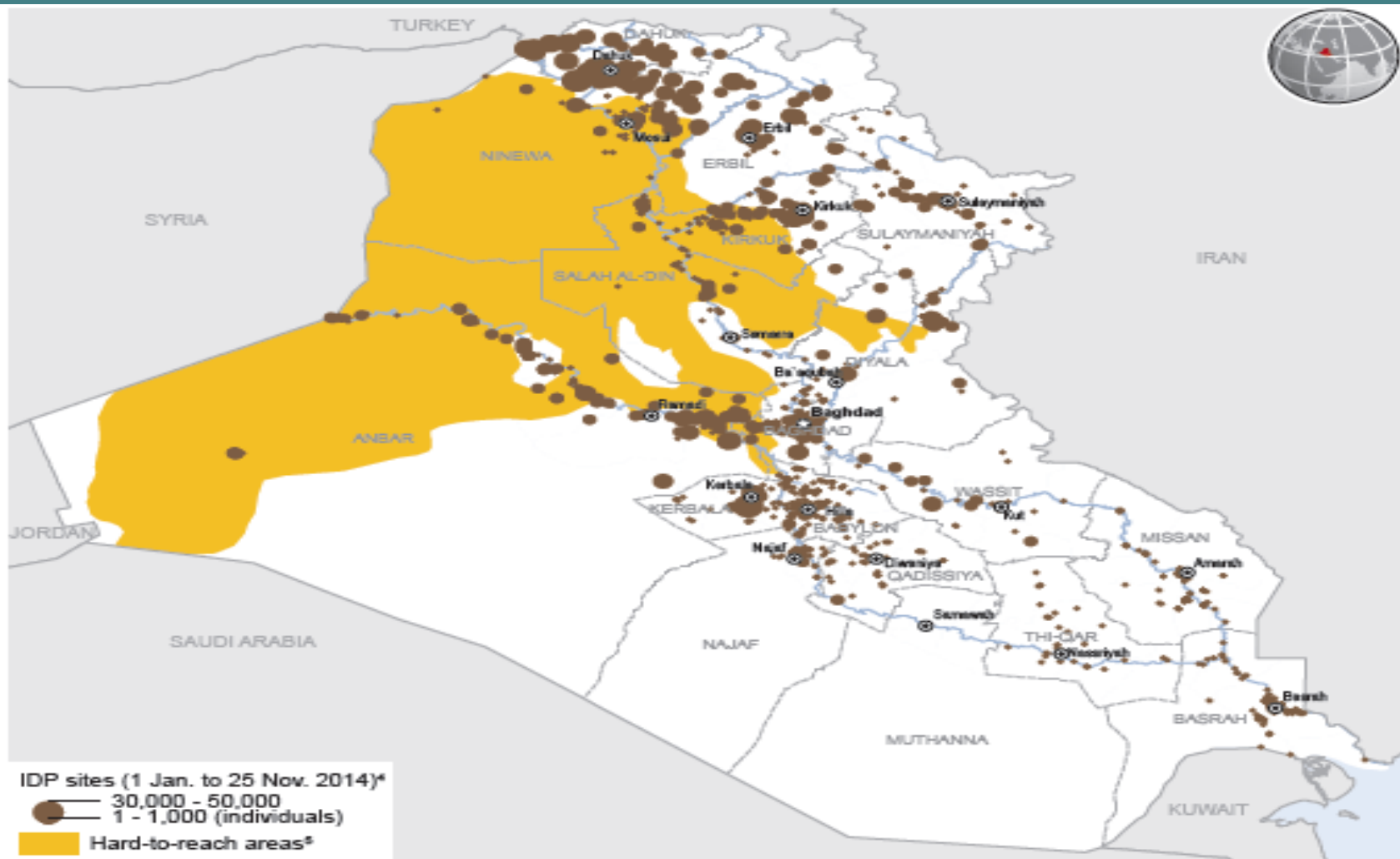
- Irak'ta son birkaç dekad boyunca yaşanan savaşlar sosyoekonomik gelişmenin ve ulusal altyapının bozulmasına neden olmuştur.
- Son olarak Ocak 2014'ten bu yana IŞİD saldırıları nedeniyle yeniden savaş ortamına girmiş yaklaşık olarak 12-14 bin kişi yaşamını yitirmiş 22 bin kişi de yaralanmıştır.
- Kasım ayında ise 936 sivil öldürülmüş 1826'sıda yaralanmıştır.

Yer değiştirme

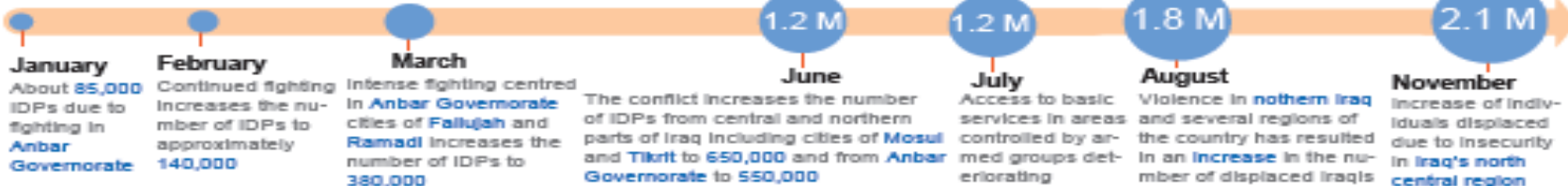

- Aralık ayı itibariyle 2 milyonun üzerinde kişi yerinden olmuştur. Yerinden olan bu kişilerin arasında daha önceden 215 bin kadar Suriyeli mülteci bulunmaktadır.
- Sadece Musul'da haziran ayında 500bin kişi yer değiştirmiş ve bunlar arasında da daha önceden Filistin'den gelen mülteciler bulunmaktadır.

TIMELINE OF EVENTS 2014³

¹ by the United Nations. The data for this map has a limited number of sources, including parties to the conflict. The data has not been independently verified and is subject to error or omission, deliberate or

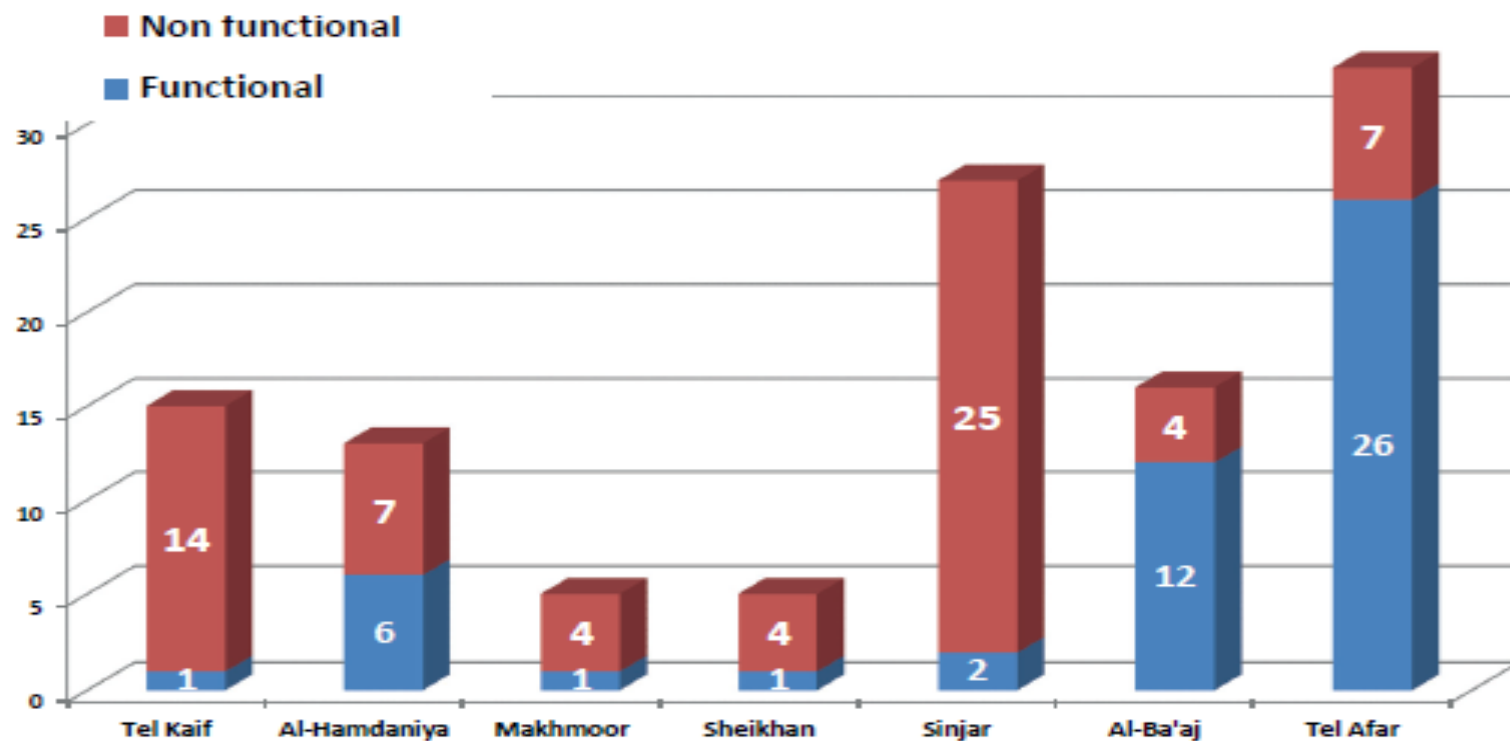
- İnternal olarak yer değiştirenlerin büyük bir kısmı düzenli kamplar yerine informal yerlere yerleşirken belirsiz bir gelecekle karşı karşıyadır.
- Bu kişiler arasında yer alan 300bin kadar Ezidi ailenin Sinjar dağlarına doğru yer değiştirdiği de bilinmektedir.
- 5.2 milyon Iraklı insani yardım beklemektedir.
- Örneğin Kürdistan özerk bölgesine doğru yer değiştiren nüfusun %80'i arkadaş ve aile yanına, otel yada kiralık evlere yerleşmişler, %20 kadarı ise kamusal alanlarda veya yapım aşamasındaki evlerde gıda, su, barınak ve sağlık hizmetine erişim gibi acil ihtiyaçlar içindedir.

Sağlık altyapısı ve sağlık hizmetlerine ulaşım

- Irak'ta birçok alanda sağlık altyapısı ve sağlık hizmetlerine ulaşım bozulmuştur. Anbar, Kerkük, Ninewa, Diyala ve Salahaldin'de bombardımanlar sonucu %80'e varan boyutlarda birçok sağlık kurumu etkilenmiştir.
- Sağlık kurumlarının hasarının yanı sıra sağlık çalışanlarının yarısının bu bölgelerden ayrılması ile azalmış, elektrik ve su kesintileri, aşı ve ilaç desteğinin azalması gibi nedenlerle sağlık hizmetinin sunumu sekteye uğramıştır.

Figure 1.3 Status of functioning health facilities in Ninewa Governorate

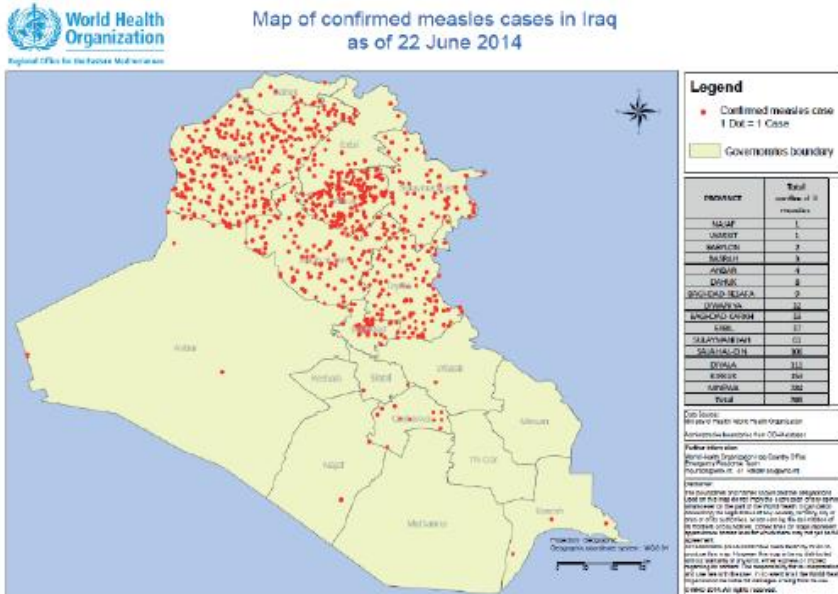

Source: WHO Regional Office for Iraq

- Temel sağlık hizmetlerinin kesilmesine bağlı olarak kızamık başta olmak üzere birçok bulaşıcı hastalık salgınları görülmektedir.

Figure 2.1 Confirmed measles cases, June 2014

Source: WHO, 2014

Kızamık salgını
 Daha önce 2008,
 2010 yıllarında
 salgınlar yapan
 kızamık 2014'de
 Kuzey Irak'da
 yeniden baş
 göstermiş, Ekim ayı
 itibarıyla konfirme
 edilmiş kızamık
 sayısı 785 olmuştur.

- Polio da yeniden ortaya çıkmış ve 14 yıldan sonra ilk polyo vakası Bağdat'da saptanmıştır.
- Bu ilk vakadan sonra bir vaka daha saptanmış ve bu iki vaka da yeni vahşi polyo virusu Suriyeli mülteci popülasyonla ilişkili bulunmuştur.
- Akut solunum sistemi hastalıkları, düşük doğum ağırlığı, malnütrisyon gibi nedenlerle beş yaş altı çocuk ölüm hızında artma beklenmektedir.

- Altyapı sistemlerinin su ve kanalizasyon sistemlerinin harabiyeti ve kamplardaki olumsuz çevre koşulları suyla bulaşan hastalıkların özellikle diyarelerin artışı söz konusudur.
- Özellikle Kürdistan bölgesinde 2007-2010 yılları arasında kolera salgınları yaşandığından yeni salgınlar beklenmektedir.

- Kronik hastalıklar açısından değerlendirildiğinde sağlık hizmetlerine erişim ve ücretsiz sağlık hizmetlerindeki kesintiler nedeniyle kronik hastalığı olan kişiler düzenli olarak takip edilememektedirler.
- Bu nedenle hastalıkların daha ciddi komplikasyonları ile karşı karşıyadırlar.
- Mental hastalıkların prevalansı yüksek olup (%11), psikososyal hizmet eksikliği nedeniyle birçok hasta (%94) hizmet alamamaktadır.

- Üreme sağlığı hizmetlerine erişim çatışmanın yoğun olduğu yerlerde olumsuz etkilenmesi ve yer değiştirmeler nedeniyle mevcut olan sağlık kuruluşları aşırı iş yükü altındadır.
- Güvenli veri akışı olmayışı nedeniyle anne ölüm hızının arttığı tahmin edilmekle birlikte yüzde 24-63 arasında değişik rakamlar bildirilmektedir.
- Sağlık kurumları dışında yapılan doğumların orantısının artıyor olması gelecekte anne ve bebek ölüm hızlarını olumsuz etkileyecektir.
- Bir diğer önemli konu cinsel şiddettir. Savaş zamanında bir taktik olarak uygulanan cinsel şiddetin, fiziksel, psikolojik ve sosyal etkilerinin katlanarak artması beklenmektedir.

Savaş ve Doğa Etkileri

Savaş-Doğa

SAVAŞ

Doğal
kaynakların
elde edilmesi

Doğanın yıkımı

Savaşın neden olduğu çevresel etkiler doğrudan ve dolaylı olarak gruplandırılabilir.

- Doğrudan etkiler genellikle askeri hareket ile bağlantılı, fiziksel olarak ve ani ortaya çıkan genellikle 6 ay gibi kısa bir süre içindeki etkilerdir.
- Doğrudan etkilere;
  - sanayi alanlarının bombalanması sonucu oluşan çevresel kirlilikler, kasıtlı olarak doğal kaynakların tahrip edilmesi, altyapı sistemlerinin hedeflenmesi nedeniyle ortaya çıkan atıklar ve askeri enkazlar örnek gösterilebilir.

- Yugoslavya'nın parçalanması ile sonuçlanan savaşta tek etkilenen ülke halkları değil aynı zamanda Tuna nehri de sanayinin ve kanalizasyon sistemlerinin tahrip olmasıyla kirlenmiştir.
- Gübre fabrikalarından poliklorlu bileşikler, fosfatlar, gübre ve pestisitler, kozmetik ve deterjan fabrikalarının yıkımıyla beyazlatıcılar ve sodyum hidroksit gibi kimyasallar nehir sularına karışmıştır.

Ekolojik yıkım

- Dolaylı etkiler ise orta ve uzun vadede ortaya çıkan birkaç faktörün etkileşimi ile ortaya çıkan etkilerdir.
- Dolaylı etkiler; yer değiştiren popülasyona ait etkiler, çevre yönetim sistemlerinin çökmesi, çevre koruma için finansman yetersizliği ve veri toplama sistemlerinin çökmesi gibi etkilerdir.

- Son yirmi yılda savaş nedeniyle Afgan ormanlarını % 35'i kaybolmuş, doğal hayat alanları etkilenmiş, bir çok hayvanın soyu tükenmiş ve biyoçeşitlilik kaybolmuştur.
- Bombardımanlar ve kara mayınları toprağın yapısını bozarak verimliliğini yok etmiştir.
- Tüm bu bomba ve mayınlar toprağı ve üzerinde yaşayan tüm canlıların hayatını tehdit etmektedir

- Vietnam savaşında, ABD 72 milyon litre herbisidi Vietnam topraklarına püskürtmüştür.
- Ormanların %14'ü ve 15000 km² alan yok edilmiş
- Bu herbisitlerde dioksin bulunmakta olup bu madde bilinen bir insan kanserojenidir.
- Çok az konsantrasyonlarda bile biyolojik olarak aktif olan TCDD Vietnam Savaşının bitiminden 25 yıl sonra bile çevresel olarak saptanmıştır.
- Yarım milyon çocuk dioksin ile ilişkili konjenital anormalili doğmuştur.

Irak'taki çevresel etkiler

- Yirminci yüzyılda Arap dünyasının en uzun süren savaşı olan Irak-İran savaşında siper savaşı ve kimyasal silahların kullanılması çevre yıkımına da neden olmuştur.
- Irak -İran sınırında açılan siperler, hendekler sığınaklar ve mayınlı alanlar uzaydan bile görülebilmekte ve ayın kraterli manzarasını anımsatmaktadır.

- Askeri ve savunma amaçlı çalışmalar sonucu bataklıkların kurutulması nedeniyle 1990'lardaki yüzey alanının %20-25 azalmıştır.
- Shat-ül Arap bölgesinde bulunan hurma plantasyonları bombardıman, yangın ve kasıtlı temizlik nedeniyle harap olmuşlardır.

Ekolojik felaket

- Körfezin deniz çevresi de büyük zararlar yaşadı, 500'ün üzerinde tanker ve İran petrol platformunun bombalanması nedeniyle 2 milyon varil petrol denize döküldü.
- 25 bin göçmen kuş öldürüldü.
- Ham petrolün çöle akmasıyla 50 km²'lik alanda bir göl oluşturdu.
- Nehir kirlilikleri, toprak erozyonu

- Halen devam eden çatışmalarda petrol ve kimyasal maddelerin sızıntısı en önemli potansiyel tehlikeleri oluşturmaktadır.
- Nitekim 2007 yılında klor silindirleri taşıyan kamyonların bombalanması klor gazının yayılmasına neden olmuştu.
- Haziran 2014'te IŞİD militanları Bağdat'a 70 km. uzakta bulunan Muthanna kimyasal silah merkezini ele geçirmiş, merkezde sarin gazıyla dolu 2500 roket ve 180 tondan fazla sodyum siyanid, hardal gazı içeren iki bunker bulunduğu bildirilmektedir.

Sonuç yerine

- Savaş ve krizler kapitalizmin bir parçasıdır.
- Emperyalist amaçlarla gerçekleştirilen savaşlar için kapitalistler artık elini kirletmemekte, Irak ve Suriye'de oluşturduğu savaş çeteleri gibi, içi taşeronlara devretmektedir.
- Savaş tüm acımasızlığıyla bölge halklarını etkilemekte, insanlar yaşamlarını sağlıklarını evlerini, geleceklerini kaybetmekte, yer değiştirmekte, tecavz ve şiddet yaygınlaşmakta, gvensiz sağlıksız koşullarda yaşam mcadelesi vermektedir.

KAYNAKLAR

Salamati P, Razavi SM, Shokraneh F, Mohazzab Torabi S, Laal M, Hadjati G, et al. Mortality and injuries among Iranians in Iraq-Iran war: A systematic review. *Arch Iran Med.* 2013; 16(9): 542 – 550.

Themner, Lotta & Peter Wallensteen, 2014 "Armed Conflict, 1946-2013." Journal of Peace Research 51(4).

Spiegel P.B., F. Checchi, S. Colombo, E. Paik. Health-care needs of people affected by conflict: future trends and changing frameworks. *Lancet* 2010; 375: 341–45

Krug EG et al., eds. World report on violence and health. Geneva, World Health Organization, 2002

WHO. Conflict and humanitarian crisis in Iraq. Public health risk assessment and interventions 24 October 2014

Slim, H. and Trombetta, L. (2014) *Syria Crisis Common Context Analysis*. Co-ordinated Accountability and Lessons Learning (CALL) Initiative. IASC Inter-Agency Humanitarian Evaluations Steering Group, New York

Global Emergency Overview. Updated: 25/11/2014.

HeRAMS: Snapshots of the Status of Public Hospitals. <http://www.emro.who.int/syr/herams/herams.html>

http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_ongoing_armed_conflicts

http://geo.acaps.org/global_emergency_review_updated_09.12.2014